

РЕЦЕНЗИИ

Літаратурная карта Еўропы: кантакты, тыпалогія, інтэртэкстуальнасць / А.В. Вальчук [і інш.]; навук. рэд. М.У. Мікуліч; Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т мовы і літ. імя Я. Коласа і Я. Купалы. – Мінск: Беларус. навука, 2012. – 577 с.

Выданне, якое даследуе айчынную літаратуру ў шырокім кантэксце сусветнага мастацтва слова, філалагічна аўдыторыя вельмі чакала. Менавіта такі ракурс літаратуразнаўчага аналізу (бачанне шырокага кантэксту) сёння, у часы глабалізацыі, патрэбны і тым, хто толькі пачынае засвойваць філалогію, і тым, хто ўжо спрабуе абагульняць набытыя веды, будоваць канцэпцыі развіцця літаратурнага працэсу. Традыцыі айчыннай карпаратыўнасці ў галіне літаратуры, што былі абазначаны ў другой палове XX стагоддзя і даследаваннямі тыпалагічнага падабенства творчасці асобных беларускіх пісьменнікаў і замежных аўтараў, і выданнямі 1990 – 2000-х гадоў «Нарысаў беларуска-рускіх літаратурных сувязей», «Нарысаў беларуска-ўкраінскіх літаратурных сувязей» і «Еўрапейскага рамантызму і беларускай літаратуры XIX – XX стагоддзяў» атрымалі ў «Літаратурнай карце Еўропы» сур'ёзны працяг. Што тычыцца канкрэтнай еўрапейскай «літаратурнай карты», то ў кнізе закрануты пытанні ўзаемадзеяння беларускай і іспанскай, англійскай, нямецкай, італьянскай, польскай, рускай, украінскай літаратур, а таксама ўплыву французскага перакладу еўрапейскай класікі. Большасць раздзелаў мае падрабязныя бібліяграфічныя і гістарыяграфічныя аналізы абраных тэм, за якімі шматгадовыя навуковыя даследаванні і якія несумненна стануць узорами для будучых даследаванняў.

У акадэмічным выданні «Літаратурная карта Еўропы: кантакты, тыпалогія, інтэртэкстуальнасць» прэзентаваны кампаратыўнісцкія навуковыя працы розных накірункаў даследавання. Тут ёсць аналіз літаратурных твораў з Рэнесансу да XXI стагоддзя і тэмы Беларусі ў польскай літаратуры XX стагоддзя, параўноўваецца адлюстраванне вечнага пытання аб бессмяротнасці ў розных нацыянальных літаратурах і падыходы да перакладу англамоўнай літаратуры на Беларусі, даследуюцца іншамоўныя выданні беларускага паэта і рэцэпцыі рамана іспанскага класіка ў беларускай літаратуры, выяўляюцца стылістычныя асаблівасці беларускамоўнай літаратуры Заходняй Беларусі і вобразная спецыфіка прыродна-рэчыўнай прасторы ў класічных творах беларускай і ўкраінскай літаратур, супастаўляецца гістарычная тэма ў творах беларускага класіка і польскіх аўтараў, а ваенная тэма – у творах італьянскіх пісьменнікаў і беларускага класіка.

Жанр выдання вызначаны як кніга, але першы раздзел «Рэцэпцыя рамана М. дэ Сервантэса «Дон Кіхот» у беларускай літаратуры» можна таксама вызначыць як кнігу («кніга ў кнізе»), якая мае асобныя раздзелы, што прысвечаны разгляду гісторыі засваення нямецкімі рамантыкамі на чале з Ф.В. Шэлінгам, беларускай чытацкай аўдыторыяй і беларускімі літаратарамі-перакладчыкамі рамана Сервантэса, аналізу рэцэпцый мастацка-вобразных элементаў, жанрава-кампазіцыйных асаблівасцяў, вобразаў Дон Кіхота, кахання, «кніжнай свядомасці» і іншых матываў рамана Сервантэса ў творах А. Міцкевіча, Я. Баршчэўскага, У. Галубка, У. Дубоўкі, Л. Гаўрылкіна, М. Матукоўскага, А. Хадановіча, М. Шчура і іншых. Аўтар раздзела А. Вальчук зноў «дэманструе ... трывалую прысутнасць... іспанскай думкі» [1, с. 200] у беларускай літаратуры, знаходзячы тыпалагічную блізкасць маньерысцкай манеры Сервантэса і да рамантычнай стылістыкі, і да духоўных пошукаў савецкай літаратуры, і да посмадэрнісцкага інтэлектуалізму.

Аднак большую прысутнасць у літаратурнай прасторы Беларусі і, як вынік, тыпалагічную блізкасць да айчыннай літаратуры, мае польская літаратура: «Працягласць, неадназначнасць і разнастайнасць беларуска-польскіх гістарычна-культурных сувязей садзейнічалі рознабаковасці і шматаспектнасці літаратуразнаўчых абсягаў акрэсленага праблемна-тэматычнага поля» [2, с. 205]. Таму зразумела, чаму даследаванні беларуска-польскіх літаратурных сувязей займае пятую частку даследавання, або тры поўныя раздзелы і асобныя старонкі яшчэ трох раздзелаў выдання. Аўтарам удалося абазначыць новыя думкі наконт беларуска-польскіх тыпалагічных супадзенняў альбо несупадзенняў за кошт аналізу, перш за ўсё, твораў XX стагоддзя. Аналіз беларускага дыскурсу ў творах М. Ваньковіча, Ч. Мілаша і А. Юрэвіча дазволіў Н. Бахановіч, аўтару раздзела «Беларуская тэма ў польскай літаратуры», абазначыць новы перыяд (другая палова XX ст.) у гісторыі польска-беларускіх літаратурных сувязей як «літаратурную плынь так званых малых радзім» [2, с. 227]. Аўтару раздзела «Айчына і абавязак у гістарычнай прозе Ўладзіміра Караткевіча і Яраслава Івашкевіча», АС. Мінскевічу, удалося выявіць не толькі стылістычныя адрозненні гістарычнай прозы беларускага і польскага аўтараў, але суаднесці прозу класічнага рамантызму (па ўзоры Міцкевіча) з неарамантычнай творчасцю аўтараў XX стагоддзя, дзе адбываецца мадэляванне гістарычнай рэальнасці на падставе экзистэнцыйных поглядаў на жыццё, інтэртэкстуальнасці і «свядомай гульні» [2, с. 332].

Паглыбіцца ў стылістычны асаблівасці «пэўнага духоўна-мастацкага адзінства і цэласнасці» [2, с. 231] паэзіі Заходняй Беларусі ўдалося і М. Мікулічу, аўтару суадноснага раздзела («Духоўна-ірацыянальная стылявая плынь паэзіі Заходняй Беларусі як мастацкая сістэма»). Сваё даследаванне Мікуліч будзе пра трох вызначаных ім стылістычных плынях – лірыка-апавядальнай, рамантычнай і духоўна-ірацыянальнай, знаходзячы для кожнай з іх творчыя прыклады.

Тэма Вялікай Айчыннай вайны стала вызначальнай для літаратуры XX стагоддзя, яе глыбокае і рознабаковае мастацкае ўвасабленне беларускімі пісьменнікамі атрымала ў літаратуразнаўстве значны аналіз. Тым больш цікавым падаецца знаходжанне новых ракурсаў з улікам вопыту замежнай літаратуры асвятлення ваеннай тэмы, што прадстаўлены ў «Літаратурнай Еўропе». Уладзімір Чарот праводзіць супастаўляльны аналіз творчасці К. Чорнага, для якога «погляд на вайну і быццё падчас вайны вачыма неваеннага чалавека ... стаў асноўным поглядам» [2, с. 267], і твораў італьянскіх пісьменнікаў Э. Вітарыні, А. Маравія і іншых. Даследчык знаходзіць як агульныя тыпалагічныя рысы ваенных раманаў беларускага і італьянскіх аўтараў (антываенны пафас, трагічны аспект, аўтабіяграфічнасць, праблема пакаленняў), так і іх разыходжанні ў вызначэнні паняцця «чалавечнасць», увасабленні інтымнай тэмы, раскрыцця матыву «бежанцаў».

Некаторыя раздзелы «Літаратурнай карты Еўропы» будуецца з падраздзелаў з асобнымі назвамі-падтэмамі, а некаторыя ўяўляюць сабой лагічны аналіз адной тэмы. Аднак кожны падзел павінен мець пад сабою пэўныя прынцыпы, якія аўтар рэпрэзентуе як свой канцэптальны падыход. Але Ж. Шаландонава прадстаўляе аналіз прыродна-рэчыўнай прасторы ў творах Я. Коласа, М. Гоголя і Т. Шаўчэнкі праз вобразы хаты і дарогі, праз топасы вады, стэпу і поля, праз увасабленне свету ў рэчах і ... праз «Маральны і бытавы кантэкст: традыцыі В. Дуніна-Марцінкевіча». Апошняе, здаецца, парушае логіку выкладання тэмы. І справа не толькі ў тым, што ўзнікае яшчэ адно пісьменніцкае імя, якога няма ў тытульнай назве. Справа ў тым, што параўноўваюцца падыходы двух класікаў (Т. Шаўчэнкі і В. Дуніна-Марцінкевіча) да асэнсавання тэмы народнага жыцця. Пры гэтым аўтар слухна заўважае, што пры адзінстве шляхоў культурна-гістарычнага развіцця беларусаў і ўкраінцаў на той час у класічнай літаратуры бачна несупадзенне мадэляў мастацкага пазнання. І гэта ўжо разгляд другой тэмы.

Акадэмічнасць патрабуе пэўных крытэрыяў адбору матэрыялаў пад адной вокладкай, навукова абгрунтаваных агульных паняццяў і канцэпцый. І тут могуць быць прэтэнзіі да рэцэнзуемага выдання, якое дэманструе вельмі шырокае поле аналізу, не абмежаванае пэўнай выбаркай. Напрыклад, у назву сёмага раздзела – «Пошукі бессмяротнасці ў сучаснай беларускай і рускай паэзіі» вынесена паняцце «сучасная літаратура». Згодна з прадстаўленым аналізам Т. Барысюк да аўтараў «сучаснай літаратуры» адносіць П. Панчанку, М. Танка, У. Караткевіча, В. Зуёнка, С. Грахоўскага, Р. Барадуліна, А. Разанава, А. Сыса і іншых паэтаў XX стагоддзя. Такім чынам, аўтар абыходзіць канцэпцыю пакаленчага падыходу да адлюстравання рэчаіснасці літаратарамі, якая пануе ў прынятым канцэптальным выкладанні гісторыі беларускай літаратуры XX стагоддзя (трэба дадаць, што сама даследчыца ў выніковай частцы заўважае адметнасць падыходаў да тэмы бессмяротнасці паэтамі старэйшага пакалення). Акрамя таго, падбор цытаваных твораў, здаецца, не мае ніякага прынцыповага абмежавання. Цытаты з паэтычных твораў падаюцца ў некаторых выпадках без кантэкстуальнага аналізу з некарэктнымі заўвагамі. Так, самы прыхільны да рэлігійнай тэмы і веравызнання наогул А. Сыс, па словах даследчыцы, «спачатку сумняваўся ў існаванні замагільнага свету» [2, с. 430].

Лепшай часткай даследавання Т. Барысюк нам падаўся разгляд «Матыву помніка А.С. Пушкіна ў сучаснай беларускай і рускай паэзіі». У канспектыўнай форме аўтар занатоўвае і тыпалагічныя адрозненні падыходаў да тэмы Гарацыя, падхопленай і інтэрпрытаванай Пушкіным, і тыпалогію матываў помніка і «запавету», і новыя формы «вершаў-помнікаў» у сучаснай паэзіі.

Аўтары новых кампаратывісцкіх даследаванняў уносяць ва ўжытак параўнальнага літаратуразнаўчага даследавання новыя ідэі, канцэпцыі. Напрыклад, І. Бязлепкіна (раздзел «Паэзія Вялікабрытаніі ў Беларусі: перакладчыцкі аспект») параўноўвае прэзентатыўнасць англійскіх паэтаў у беларускім перакладзе і ў самой Вялікабрытаніі. Аўтар звяртае ўвагу на несупадзенне тэндэнцый развіцця беларускага перакладу англамоўнай паэзіі і сучаснай замежнай паэтычнай творчасці, а таксама стаўлення да класікі ў двух краінах. Даследчыца дае перыядызацыю гісторыі беларускага перакладу англамоўнай паэзіі ў шырокім гістарычна-культурным кантэксце, з улікам унутранага падабенства працэсу польскамоўнага перакладу канца XVIII – XIX стагоддзя. У раздзеле акрэслены і прааналізаваны шэраг метадаў і прыёмаў перакладу, якія выкарыстоўваліся беларускімі аўтарамі XX стагоддзя: прыём «пераапраанання», прыём адухаўлення прыродных з’яў, моватворчасць і высокая ступень экспрэсіўнасці. Бязлепкіна асобна разглядае і сацыяльна-палітычны ўплыў на пераклад англамоўнай паэзіі ў савецкай беларускай літаратуры, які прыводзіць і да тэндэнцыйнага ўзмацнення сацыяльнага гучання вершаў, і да правак у творах з рэлігійным кампанентам.

Перакладная літаратура трывала ўваходзіць у літаратуразнаўчыя працы, што абумоўлена пашыранай практыкай беларускага перакладу сёння як замежных аўтараў, так і аўтарскай творчасцю на розных мовах ва ўмовах полікультурнасці. Такі сталы аўтар нацыянальнай літаратуры, як Алесь Разанаў, сёння

праце і ў прасторы іншамоўных краін (Германіі, Швейцарыі). Вядомы літаратуразнаўца Е. Лявонава даследуе новую старонку творчасці паэта («Алесь Разанаў і нямецкая літаратура»), нямецкамоўную, акрамя таго, яна праводзіць аналіз разанаўскіх перакладаў класічнай і сучаснай нямецкай паэзіі ў шырокім кантэксце гісторыка-культурных асаблівасцей развіцця еўрапейскай літаратуры XX стагоддзя.

Аўтары новага выдання кампаратывісцкіх даследаванняў «Літаратурная карта Еўропы: кантакты, тыпалогія, інтэртэкстуальнасць» выводзяць нацыянальную літаратуру ў шырокі кантэкст еўрапейскай літаратуры, вызначаюць яе тэматычныя і стылістычныя асаблівасці і тыпалагічную блізкасць з літаратурамі іншых народаў. Гэта – фундаментальнае выданне, якое, спадзяемся, будзе заўважана як беларускімі навукоўцамі, так і іх калегамі з іншых краін.

ЛІТАРАТУРА

1. Кандакоў, Д.А. Еўрапейскі рамантызм і беларуская літаратура XIX – XX стст. Рэцэнзія / Д.А. Кандакоў // Веснік Полац. дзярж. ун-та. Серыя А. Гуманітарныя навукі. – 2009. – № 7. – С. 199 – 201.
2. Літаратурная карта Еўропы: кантакты, тыпалогія, інтэртэкстуальнасць / А.В. Вальчук [і інш.]; навук. рэд. М.У. Мікуліч; Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т мовы і літ. імя Я. Коласа і Я. Купалы. – Мінск: Беларус. навука, 2012. – 577 с.

*Н.Б. Лысова, кандыдат філалагічных навук, дацэнт
(Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт)*